

حقوق‌شناسی و بررسی نظام حقوقی حاکم بر ثبت شرکت

دکتر بهرام حسن‌زاده*

چکیده:

شناسایی و شفافیت نظام حقوقی حاکم بر ثبت رسمی انواع شرکت‌ها می‌تواند در توسعه و تسهیل کسب‌وکار و رصد فعالان تجاری بسیار حائز اهمیت باشد. در حقوق ایران در سایه مقررات ناکارآمد ناشی از قدمت قوانین تجاری و ثبتی مشکلات متعددی برای فعالان تجاری، بنگاه‌های اقتصادی و حاکمیت به‌وجود آمده است. قوانین و مقررات مربوط به ثبت شرکت‌ها در ایران دارای نظام حقوقی مشخص و معینی نمی‌باشد. موجودیت مبهم قوانین و مقررات ثبت شرکت‌ها و عدم تطابق آن با شرایط موجود موجب سردرگمی حقوق تحلیلی و مبانی اساسی مربوط به ثبت شرکت‌ها گردیده است. هرچند بعد از انقلاب مشروطه شرایط مربوط به امور بازرگانی و نحوه رسمی نمودن فعالیت‌های تجاری، مورداهمیت واقع گردید، اما عدم اصلاحات و به‌روزرسانی و همچنین عدم‌بومی‌سازی مناسب قوانین و پیش‌بینی‌های لازم نظارتی در مباحث بازرگانی موجب شد ساختارهای ثبت شرکت‌ها چندانکه و به‌نحوی با ساختارهای ثبتی در سایر حوزه‌ها تلفیق پیدا نماید و برخی از قوانین و مقررات ماهیتی نیز به تأسی از فضای حاکم در فرایند ثبتی تسری پیدا کند.

کلیدواژه‌ها:

نظام حقوقی، آسیب‌شناسی، ثبت شرکت، ثبت رسمی، حقوق تجارت، تعارض، کسب‌وکار.

مقدمه

امور بازرگانی در هر اقلیم و جغرافیا موجب توسعه اقتصادی و بازار کسب‌وکار می‌شود. در دنیای کهنه نمی‌توان ریشه‌ای برای مفاهیم مدرن یافت و دنیای مدرن بر اساس مبانی انسان‌شناسی و جهان‌بینی برقرار شده است که دنیای قدیم با آنها سر ناسازگاری داشته است.^۱ در زمان قانونگذاری به شیوه جدید پس از انقلاب مشروطه، شرایط مربوط به امور تجارت و نحوه رسمی نمودن فعالیت‌های آن در قوانین پیش‌بینی شده بود. در همین راستا قانون تجارت و به تبع آن قانون ثبت شرکت‌ها بارها با الگوبرداری از کشورهای اروپایی موردبازنگری در زمانه خود قرار گرفت.

سه گروه عمده قوانین و مقررات، ارتباط مستقیم با ثبت شرکت‌ها و مؤسسات تجاری داشته که دسته نخست آن، هم‌راستای قوانین مرتبط با ثبت اسناد و املاک می‌باشد و دسته دیگر، قوانین مرتبط به امور تجارت و شرکت‌های تجاری است و دسته سوم شامل سایر قوانین و مقررات می‌باشد که به صورت غیرمستقیم به نحوه ثبت شرکت‌ها اشاره می‌نماید که در این مقاله به بررسی نظام حقوقی ثبتی و تعارضات و ابهامات و خلأهای موجود در مقررات ثبت شرکت‌ها خواهیم پرداخت.

۱- قوانین و مقررات مربوط به ثبت اسناد و املاک

قبل از تصویب قانون خاص با بررسی سوابق ادارات سازمان ثبت اسناد و املاک، مشاهده می‌شود ایجاد شخصیت حقوقی شرکت‌ها به موجب اسناد، قراردادهای خصوصی در دفاتر اسناد رسمی و یا نزد محاکم ابتدایی و یا مراجع مذهبی ثبت می‌شد که سوابق تجمیعی و نظام‌مند در اختیار نمی‌باشد. فارغ از قانون ثبت اسناد و املاک که الزامات ثبت شرکت‌نامه با صلاحیت دفاتر اسناد رسمی پیش‌بینی شده است، اولین قانونی که به‌طور مستقیم و کامل به ثبت شرکت‌ها پرداخته است، قانون راجع به ثبت شرکت‌ها مصوب ۱۳۱۰/۰۳/۰۲ می‌باشد که تکلیف ثبت انواع شرکت‌ها (سهامی، ضمانتی، مختلط و تعاونی) و شرکت‌های خارجی با تولیت اداره ثبت در نظر گرفته شده بود. قانون مذکور دارای نظامنامه (اجرای قانون ثبت

۱. ابراهیم عابدی فیروزجانی، «گفتاری در فلسفه حقوق شرکت‌های تجاری، شرکت‌های تجاری مخلوق نظامی خودجوش یا نظامی تصنعی»، فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی ۴۹ (۱) (بهار ۱۳۹۸)، ۷۲.

شرکت‌ها) مصوب ۱۳۱۰ می‌باشد که در آن نحوه ثبت شرکت خارجی و شعبه آن و مدارک موردنیاز و دفتر مخصوص به ثبت شعبه خارجی پیش‌بینی گردیده است. ساختارهای ثبتی مرتبط با ثبت شرکت‌ها توسط قانونگذار به کرات مورد اصلاح قرار گرفت. مطابق ماده نخست آیین‌نامه ثبت شرکت‌ها مصوب ۱۳۴۰ اداره ثبت شرکت‌ها و علائم تجاری و اختراعات به اداره کل ثبت شرکت‌ها و مالکیت صنعتی تغییر نام داد. در ماده ۱ اصلاحیه طرح آیین‌نامه ثبت شرکت‌ها در سال ۱۳۸۶ از لحاظ تغییر ساختاری، اداره کل ثبت شرکت‌ها و مالکیت صنعتی وابسته به سازمان ثبت اسناد و املاک کشور از تاریخ ابلاغ این مصوبه به دو (اداره کل ثبت شرکت‌ها و مؤسسات تجاری) و (اداره کل مالکیت صنعتی) تبدیل شده است.

مطابق این تغییرات، اداره کل ثبت شرکت‌ها و مؤسسات غیرتجارتی دارای وظایف زیر خواهند بود:

۱. ثبت شرکت‌های تجاری و مؤسسات غیرتجاری ایرانی حوزه تهران و تغییرات بعدی آن؛

۲. ثبت دفتر تجاری؛

۳. پلمپ دفتر تجاری و غیرتجاری حوزه تهران؛

۴. ثبت شعبه یا نمایندگی شرکت‌های خارجی در ایران و تغییرات بعدی آن؛

۵. ثبت مؤسسات خارجی در ایران؛

۶. تعیین نام شرکت‌های خارجی و مؤسسات غیرتجاری در شرف ثبت سراسر کشور.

با واژه‌شناسی و تحلیل عناوین استفاده‌شده در مقررات ثبت شرکت‌ها می‌توان به این موضوع اشاره نمود که وجود نظام‌نامه‌های متعدد در این مقررات، حکایت از ایجاد نظام حقوقی اجباری منسجم با فعالیت تجاری است که هدفی جز نظم عمومی فعالیت تجاری را به دنبال نداشته است و نظام‌نامه‌های ثبتی به‌نوعی حکم تکلیفی را برای تمامی تجار جهت ضابطه‌مند شدن فعالیت‌ها به شکل قانونی تبیین می‌نمود.

۲- قوانین و مقررات مربوط به تجارت

دسته دوم قوانین ثبت شرکت‌ها و مؤسسات غیرتجاری مربوط به قوانین تجاری می‌باشد. در مواد ۱۹۶، ۱۹۷ و ۱۹۹ قانون تجارت مصوب ۱۳۱۱/۰۲/۰۳ ثبت انواع شرکت‌های داخلی منوط به نظام‌نامه گردیده بود که در نظام‌نامه قانون تجارت مصوب ۱۳۱۱ مقررات شکلی

ثبت تأسیس و تغییرات انواع شرکت‌های داخلی، چگونگی دریافت مدارک و مستندات قانونی و نحوه انتشار آگهی‌های ثبتی بیان گردیده است. نکته حائز اهمیت این است که قانون ثبت شرکت‌ها قبل از قانون تجارت مذکور بوده که این موضوع در بررسی نظام حقوقی ثبت شرکت‌ها و استقلال آن باید مورد لحاظ قرار گیرد.

در لایحه اصلاحی قانون تجارت مصوب ۱۳۴۷ نیز در مواد مختلفی ثبت تأسیس و تغییرات اساسی از جمله انتخاب مدیران و بازرسان، تصویب ترازنامه، افزایش و کاهش سرمایه، تغییرات اساسنامه، انحلال و تصفیه شرکت‌های سهامی عام و خاص در مرجع ثبتی پیش‌بینی گردیده است. باتوجه به قدمت قوانین نحوه ثبت برخی دیگر از فرایندهای تجاری انواع شرکت‌های تجاری از جمله ادغام، تحصیل، تجزیه، تبدیل، ثبت دارایی‌ها از طریق تجدید ارزیابی در این مقررات پیش‌بینی نشده است که در عمل نظام حقوقی حاکم بر شرکت‌ها را با مشکل مواجه نموده است.

۳- قوانین و مقررات مربوط به موضوع فعالیت و نظارت شرکت‌ها

دسته سوم الزامات ثبت شرکت‌ها، مربوط به سایر قوانین می‌باشد که به‌نحوی برای مراجع ثبتی در زمان ثبت تأسیس و یا تغییرات شخصیت‌های حقوقی در برخی موارد تعیین تکلیف نموده است. گستردگی و پراکندگی این قوانین آنقدر فراوان می‌باشد که احصاء تمامی موارد آن در یک مجموعه امری بسیار مشکل می‌باشد. در یک بررسی میدانی مشخص گردید بیش از ۵۰۰ قوانین و مقررات مرتبط با ثبت انواع شخصیت‌های حقوقی و موضوعات فعالیت وجود دارد که در برخی موارد وظایف و صلاحیت اصلی دستگاه‌های نظارتی نیز به حوزه ثبتی تسری پیدا نموده است. قانونگذاری بدون داشتن یک نظام حقوقی مناسب، مبتنی بر سلیقه، موقتی و دستگاه‌محور و نحوه ارتباط آن با موضوع حاکمیتی و همچنین شیوه‌های مغفول‌مانده سرمایه‌گذاری و نداشتن سیاست‌های صحیح مشارکت بخش خصوصی در تجارت و اقتصاد کشور و از طرفی تکثر حجیم قوانین و مقررات زاید و دست‌وپاگیر عملاً امر رصد و به‌رسمیت شناختن و شناسایی فعالیت تجارتی را با مشکل مواجه نموده است. ازجمله قوانینی که تکالیف متعددی برای ثبت تأسیس و تغییرات انواع شرکت‌ها در نظر گرفته می‌توان به قوانین مرتبط با بورس اوراق بهادار، شرکت‌های تعاونی، نظام پولی، بیمه، پولی و بانکی، مالی، مالیاتی، همچنین قوانین اصل ۴۴ قانون اساسی و سایر قوانین اشاره نمود که الزامات و

شرایط خاصی برای موضوعات فعالیت و چگونگی ثبت نزد ادارات ثبت شرکت‌ها در آنها در نظر گرفته شده است.

۴- شناسایی نظام حقوقی ثبت شرکت‌ها

در مقررات حاکم بر شرکت‌های تجاری می‌توان به چهار قاعده بنیادین دست یافت. قاعده شخصیت حقوقی مستقل شرکت، قاعده حاکمیت اکثریت آراء، قاعده مسئولیت محدود و قاعده اختیار نامحدود مدیران / هیئت‌مدیره شرکت‌های تجاری.^۲ قواعد مذکور از یک جهت موجب تعالی و تسهیل کسب‌وکار و از جهت دیگر در صورت نبود نظام حقوقی جامع به نوعی همانند شرکت‌های صوری تهدید محسوب می‌شوند که نیاز به یک نظم عمومی تصنعی توسط حاکمیت برای ساماندهی شرکت‌ها را دارد. در حقوق ایران تکالیف مختلفی در اعلام وضعیت تجاری، مالی و حقوقی شرکت‌ها در نظر گرفته شده است که ارکان شرکت ملزم به رعایت آن می‌باشند که از جمله می‌توان به نحوه تشکیل، سرمایه‌پذیری، مشارکت، اداره، تصمیم‌گیری، مسئولیت، انحلال و ختم تصفیه اشاره نمود. رعایت این شرایط قانونی وظیفه ارکان شرکت، حسب مورد هیئت‌رئیس مجامع عمومی، هیئت‌مدیره، بازرسان و مدیران تصفیه شرکت‌های تجاری است و ادارات ثبتی صلاحیت و تکلیفی در احراز این شرایط ندارند.

حقوق ثبتی دارای ویژگی‌های منحصر به خود می‌باشد که این امر در حقوق تحلیلی ثبت شرکت‌ها به مراتب دارای اهمیت بیشتری می‌باشد. دو روش ثبت شرکت‌ها در کشورهای مختلف به صورت عمده وجود دارد که یکی از آن روش‌ها احراز و صحت‌سنجی تمامی فرایندهای ثبتی و روش دوم روش ثبت اعلامی می‌باشد. در روش نخست تقاضا و اظهارات به مستندات و محتوای اسناد، به روش‌های مختلف صحت‌سنجی می‌گردد و این روش موجبات طولانی شدن مراحل ثبتی می‌گردد، لکن صحت اطلاعات و اعلامات را افزایش می‌دهد. اما روش دوم، نوعی روش خوداظهاری و اعلامی بودن ثبت شرکت‌ها می‌باشد که صرفاً مطالب اظهارشده را ثبت و منتشر می‌نماید که در این روش سرعت عملیات ثبتی موردلحاظ قرار می‌گیرد. هر دو این روش‌ها مزایا و معایبی دارند. در روش اول سرعت در نظر گرفته نشده و در دومی دقت و صحت مطالب موردتربید می‌باشد.

برطبق مستندات بانک جهانی در برخی از کشورها نظام ثبت شرکت‌ها از الگوی نظام تفتیشی تبعیت می‌نماید و در برخی دیگر از کشورها نظام ثبت شرکت‌ها، نظام اعلامی می‌باشد. شناخت دقیق قوانین ماهوی و مقایسه آن با قوانین شکلی می‌تواند موجبات تسهیل فرایند ثبتی را برای شرکت‌های تجاری فراهم آورد. هرچند از مجموعه عبارات قانونی به‌نظر می‌رسد نظام ثبت شرکت‌ها جنبه اعلامی دارد لکن به‌موجب قوانین پراکنده مابعد، برخی از تکالیف ماهیتی نیز برای ثبت شرکت‌ها در نظر گرفته شده است. باتوجه‌به این نکته در حقوق ایران نظام حقوقی شرکت‌ها از منظر حقوق مدنی با نظام حقوقی شرکت‌ها از منظر حقوق تجارت متفاوت است و هریک از اصول و آثار متمایزی تبعیت می‌نمایند لذا بررسی و شناخت مبانی و نظام حقوقی ثبتی در شناسایی، مسئولیت‌پذیری تنظیم‌کننده اسناد، صورت‌جلسات، همچنین اعتبار اسناد ثبتی و قدرت اجرایی آن تأثیرگذار می‌باشد.

۴-۱- الزامی و اختیاری بودن ثبت شرکت

ثبت شرکت‌های تجاری در برخی از مواد قانونی به درستی الزامی و اجباری شده است که در برخی دیگر از قوانین ایجاد شرکت‌های تجاری را اختیاری و به‌نحوی هر شرکت تجاری را دارای شخصیت حقوقی دانسته و در شرکت‌های دولتی که به‌موجب قانون ایجاد شده نیز به‌محض ایجاد دارای شخصیت حقوقی دانسته است و ضمانت‌اجرای مناسب برای عدم‌ثبت شرکت‌ها در قوانین و مقررات در نظر گرفته نشده است. به‌موجب ماده ۵۸۳ قانون تجارت، کلیه شرکت‌های تجاری مذکور در این قانون شخصیت حقوقی دارند. باتوجه‌به ماده ۱۹۵ قانون تجارت، ثبت کلیه شرکت‌های مذکور در این قانون الزامی و تابع جمیع مقررات قانونی ثبت شرکت‌هاست. درخصوص اینکه آیا فرایند ثبت شرکت‌ها الزامی می‌باشد یا اختیاری نظریات مختلفی بیان شده است. به‌نظر برخی از اساتید هرچند برطبق ماده ۱۹۵، ثبت شرکت‌ها الزامی می‌باشد، لکن درخصوص ضمانت‌اجرای عدم‌رعایت مقررات ماده ۱۹۵ قانون تجارت مبنی بر لزوم ثبت شرکت تجاری، اختلاف‌نظر وجود دارد. عده‌ای گفته‌اند عمل نکردن به این تکلیف منجر به بطلان شرکت خواهد شد. استدلالی که می‌توان برای این ضمانت‌اجرا بیان کرد مربوط به نظم عمومی و حقوق اشخاص ثالث است که درصورت ثبت شرکت امکان اطلاع از میزان مسئولیت شرکاء، نوع شرکت، اقامتگاه و ... را پیدا می‌کنند. برخی دیگر بر این باورند که بطلان قراردادها امری استثنائی و نیازمند وجود نص است. وانگهی، ماده ۲ قانون راجع به ثبت شرکت‌ها که در مقام بیان بوده تنها دو ضمانت‌اجرای جرمیه و انحلال برای

عدم ثبت مقرر کرده و از بطلان صحبت نکرده است ... در مورد شرکت‌های خارجی نیز مواد ۴ و ۵ قانون مذکور حکم مشابهی دارد.^۳ از طرفی بنا به نظر برخی از اساتید اطلاق ماده ۵۸۳ قانون تجارت نشان می‌دهد که قانونگذار، شرکت‌های تجارتي را بدون نیاز به ثبت دارای شخصیت حقوقی دانسته است.^۴ البته به نظر می‌رسد در اصلاح قوانین و مقررات مربوط به تجارت و یا ثبت شرکت‌ها باید با توجه به الگوهای قانونگذاری در کشورهای مختلف از جمله فرانسه، زمان تشکیل شرکت را زمان ثبت نزد ادارات ثبت در نظر بگیرند. در پیش‌نویس لایحه جدید اصلاحی قانون تجارت بیان شده است، شرکت مادام که به ثبت نرسیده فاقد شخصیت حقوقی است و انجام هرگونه عمل حقوقی جز در راستای تشکیل شرکت مجاز نمی‌باشد. با جمیع موارد فوق می‌توان گفت به موجب مواد ۱۹۵ الی ۲۰۰ قانون تجارت، ثبت تأسیس و تغییرات انواع شرکت‌های تجارتي الزامی و زمانی نسبت به اشخاص ثالث دارای اعتبار می‌باشد که در مراجع ثبتی ثبت شده باشد.

۴-۲- تکمیلی و یا امری بودن مقررات شرکت

یکی از اوصاف اصلی هر قانون، امری و اجباری بودن آن است و قوانین به‌طور کلی با منافع عمومی ارتباط فراوانی دارند و دولت به‌عنوان حاکمیت، ضمانت اجرای آنها را برعهده گرفته است. هرچند ارتباط بین حقوق با منافع اشخاص و یا نظم عمومی و منافع دولت می‌تواند در دسته‌بندی حقوق به حقوق امری و یا تکمیلی کمک نماید، لکن هریک از این دسته‌بندی‌ها می‌تواند در تفسیر فرایند ثبتی بسیار حائز اهمیت باشد. البته این بدان معنا نیست که اشخاص حقوقی در برابر قوانین تکمیلی آزاد می‌باشند. اگر قانونگذار شرکت‌ها، همچون اقتصاددانان نئوکلاسیک در درون شرکت‌های تجارتي واقعیاتی غیر از تولید، مالکان بنگاه و مدیران به‌عنوان عاملان امین بنگاه‌داران و افزایش سود بنگاهی، چیز دیگری را مورد توجه قرار ندهند و با یک نگرش مالک‌محورانه شرکت را تجسم نماید، تعیین حقوق شرکت‌ها، مطلوب می‌باشد؟ اگر نظام حقوق شرکت‌ها را مجموعه‌ای از بایدها و نبایدها فرض کنیم و قبول داشته باشیم که هر ناهنجاری در حدود و محتوای خود تابعی از نظام توصیفی زیرین آن است، حقوق شرکت‌های حاصله از تفکر نئوکلاسیکی، لاجرم از نوع مالک‌محور و یا

۳. فریده وحیدی، رژیم حقوقی حاکم بر ثبت شرکت‌های تجارتي (تهران: انتشارات میزان، ۱۳۹۲)، ۴۵.

۴. محمد عیسائی تفرشی، مباحث تحلیلی از حقوق شرکت‌های تجاری (تهران: انتشارات آثار علمی دانشگاه

تربیت مدرس، ۱۳۸۶)، جلد دوم، چاپ اول، ۱۹.

سهامدار محور بوده که مقررات و قواعد آن با محوریت حقوق مالکان وضع خواهد گردید. در این فرایند تقنینی مالک و حقوق وی، محور اصلی در طراحی حقوق شرکت‌هاست زیرا شرکت متعلق به وی بوده و اوست که سرمایه‌گذار اصلی محسوب می‌گردد و سایر گروه‌های درگیر در بنگاه، عوامل و ابزار پیشبرد اهداف شرکت تلقی می‌شوند و نه فقط در منافع حاصله بلکه در مدیریت و تصمیم‌گیری‌های شرکت حق مداخله نخواهند داشت.^۵

علی‌هذا به نظر می‌رسد، بخشی از پیکره حقوق شرکت‌ها را آن دسته از قواعد تشکیل می‌دهند که انجام عمل یا توافقی را برای طرف‌های درگیر در شرکت، مجاز می‌شمرد. وجه تسمیه این قواعد به تجویز ناشی از نقشی است که این قواعد ایفاء می‌نماید، بدین معنا که این قواعد افراد را آزاد می‌گذارند تا بتوانند معاملات بخصوصی را منعقد یا ترتیبات خاصی را اتخاذ نمایند. نظر به اینکه چنین قواعدی افراد را قادر به انجام معاملات یا ترتیبات بخصوص می‌نماید (قواعد پشتیبان) نامیده شده‌اند.^۶

هرچند در حقوق خصوصی تفسیر قوانین موسع می‌باشد و درخصوص شرکت‌های تجارتی نیز باتوجه به مقررات مربوط به تسهیل بهبود فضای کسب‌وکار امکان در نظر گرفته شدن قوانین تکمیلی بوده، لکن درخصوص قوانین مرتبط با ثبت شرکت‌ها به‌طور کلی می‌توان قوانین و مقررات در این حوزه را به دو دسته تقسیم‌بندی نمود. در دسته نخست، الزامات اختصاصی ثبتی جهت تأسیس و تغییرات شرکت‌ها از جمله تکالیف و الزامات اسناد و مدارک و مستندات که این تکالیف امری است و دسته دوم قوانین و مقررات مرتبط با شرکت‌ها، تکمیلی بوده که در این خصوص می‌توان به برخی از مواد قانون تجارت اشاره نمود که به روابط بین شرکاء در اساسنامه اعتبار می‌دهد و مراجع ثبتی نیز برطبق شرایط مندرج در اساسنامه اقدام می‌کنند.

در روابط بین شرکاء و یا سهامداران در شرکت تجارتی معمولاً قوانین تکمیلی جایگاه ویژه‌ای داشته، مع‌ذک در روابط و مقررات بین شرکت با اشخاص ثالث، منافع عمومی و یا دولت در نظر گرفته می‌شود و لذا قوانین به سمت الزامی بودن آن سوق داده می‌شوند. بنابراین مهم‌ترین ضابطه تشخیص قوانین امری از تکمیلی، مفهوم نظم عمومی است. اگر قانون مربوط به نظم عمومی شود، امری است و اگر مربوط به حفظ منافع خصوصی و حقوق

۵. عباس طوسی، تحلیل اقتصادی حقوق شرکت‌ها (تهران: انتشارات مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۳)، ۱۱۵ و ۱۱۶.
 ۶. طوسی، پیشین، ۲۲۱.

سهامداران باشد، تکمیلی است. شایان ذکر است در امور روابط مالی و تصمیم‌گیری بین شرکای شرکت، اصل بر تکمیلی بودن آنهاست، مگر اینکه خلاف آن ثابت شود که مؤید این نظریه پیش‌بینی ضوابط برطبق اساسنامه شرکت در قوانین تجارت و اصل آزادی اراده در نحوه تنظیم اساسنامه شرکت‌ها می‌باشد. در عرف مراجع ثبت شرکت‌ها، تفسیر مطابق اساسنامه و یا توافق جایگزین قانون در زمان ممیزی ثبتی ملاک اقدام است. البته در زمان اختلاف بین سهامداران و یا اشخاص ثالث با شرکت، حوزه تسری و محدود قوانینی تکمیلی در نظر گرفته می‌شود و در بیشتر مواقع مراجع قضایی باتوجه به اساسنامه و قرارداد داخلی بین شرکاء نسبت به صدور رأی اقدام می‌نمایند.

ماهیت تصنعی شرکت، برای اثبات ناتوانی اصل آزادی قراردادی برای ایجاد چنین مکانیسمی کافی است. مقررات شرکت‌ها چیزی جز محدودیت بر آزادی قراردادی نیستند، این مقررات تجویزی و سازنده هستند. برطبق اندیشه والتر لیمن، اندیشمند آمریکایی، شرکت‌ها مخلوق دولت و در نتیجه حقوق شرکت‌ها، حقوقی تحقق‌ی و دولتی است.^۷

فارغ از حاکمیت اصل قراردادی و آزادی اراده بر روابط سهامداران از منظری دیگر در زمان ثبت رسمی الزامات و تصمیمات، ضوابط، شرایط حاکم بر ثبت شرکت‌ها، قوانین امری بر مبنای حقوق تشریفات ثبتی اداری و حاکمیتی است.

اگر ثبت‌اعلامات تصمیمات شرکتی با قوانین امری مغایر باشد، به‌علت عدم‌رعایت قوانین امری، باطل تلقی می‌شود.

۴-۳- شکلی یا ماهوی بودن ثبت شرکت

در تعاریف حقوقی، قوانین ماهوی بدین‌شکل بیان شده است: قانونی است که موضوعی از موضوعات حقوقی را بیان کند و نظری به منازعه، اختلاف، طرز رسیدگی مراجع رسیدگی به آن و اثبات واقعه حقوقی نداشته باشد که به آن قانون ثبوتی گفته می‌شود.^۸ در تعریف قانون شکلی آمده است: قانون مربوط به منازعات از جهت رسیدگی و اثبات وقایع حقوقی، مانند آیین دادرسی اداری، مدنی، بازرگانی، کیفری و نحو اینها که به آن قانون اثباتی می‌گویند.^۹ علی‌هذا به‌نظر می‌رسد مواد قانونی که شرایط اساسی صحت تشکیل و ایجاد قرارداد و شرکت

۷. عابدی فیروزجانی، پیشین، ۸۲.

۸. محمدجعفر جعفری لنگرودی، *ترمینولوژی حقوق* (تهران: انتشارات گنج دانش، ۱۳۹۲)، ویرایش هشتم، ۵۲۱.

۹. همان، ۵۲۰.

را تبیین می‌نمایند، قوانین ماهوی هستند و مقررات مربوط به نحوه تنظیم اساسنامه، اظهارنامه و صورت‌جلسات و همچنین تشریفات مربوط به ثبت و صدور سند رسمی قواعد شکلی هستند. آثار و اهداف هر یک از قوانین و مقررات مربوط به قوانین ماهوی و شکلی با یکدیگر متفاوت می‌باشد. برخی از مقررات مربوط به شرکت‌های تجاری برای حفظ حقوق اشخاص ثالث وضع می‌گردند و برخی دیگر روابط بین شرکاء و سهامداران را تبیین می‌نمایند.^{۱۰}

در ثبت شرکت و صدور سند رسمی، مراتب با اظهارات متقاضی به صورت شکلی به ثبت می‌رسد و از طرفی نظام ثبت شرکت‌ها، نظام عینی، یعنی معاینه و یا نظارت و حضور در محل شرکت توسط کارشناسان ثبتی جهت بررسی اطلاعات نمی‌باشد. تنظیم صورت‌جلسات مجامع عمومی و هیئت‌مدیره در شرکت‌های کوچک و متوسط که بیش از ۹۵٪ درصد تراکم جمعیت شرکت‌ها را تشکیل می‌دهند در اغلب موارد به صورت گردشی است و صورت‌جلسات از قبل تنظیم شده که برای امضاء بین ارکان شرکت به گردش درمی‌آید و لذا عملاً جلسه‌ای برای تصمیم‌گیری تشکیل نمی‌شود. فارغ از اینکه اعتبار این دسته از صورت‌جلسات از حیث شرایط شکلی آنها از جمله رعایت حدنصاب‌ها، تصمیمات، محل، زمان و تشریفات صورت‌جلسات با ابهام حقوقی مواجه است، مع‌ذک در ثبت اطلاعات تصمیمات صورت‌جلسات سازکار و تکلیفی بر احراز حقیقت‌یابی و صحت‌سنجی تشریفات قانونی این موضوعات برای مراجع ثبتی در نظر گرفته نشده است و عملاً نیز امکان‌پذیر نمی‌باشد و اصل صحت اطلاعات ارائه‌شده به مرجع ثبت شرکت‌ها می‌باشد.

برای جلوگیری از اطلاعات غیرواقعی و ناصحیح ارکان شرکت‌ها به مرجع ثبتی، مسئولیت‌های مدنی و کیفری و ضمانت‌اجراهای قانونی سخت‌گیرانه (همانند موارد بیان‌شده در ماده ۱۱۵ قانون تجارت و مواد ۲۴۳ و ۲۷۰ لایحه اصلاحی آن) پیش‌بینی شده است. با وضعیتی که شرکت‌های صوری در اعتبارسنجی بازرگانی و اقتصاد کشور ایجاد نموده‌اند، چاره‌ای جز نادیده گرفتن قواعدی همچون مسئولیت محدود سهامداران و حرکت به سوی خرق حجاب آنها نمی‌باشد و این موضوع نیازمند تغییرات عمده در قانونگذاری و رویه قضایی جهت برخورد با شرکت‌های صوری است.

۱۰. بهرام حسن‌زاده، حقوق تحلیلی ثبت شرکت‌ها (تهران: انتشارات جنگل، ۱۳۹۵)، ۵۸.

۵- سندیت ثبت شرکت

کلمه ثبت از نظر حقوق معمولاً با واژه سند رسمی به نوعی تلفیق گردیده است. در ماده ۷۰ قانون ثبت مقرر شده، سندی که مطابق قوانین به ثبت رسیده، رسمی است و تمام محتویات و امضاءهای مندرج در آن معتبر خواهد بود، مگر اینکه مجعولیت آن سند ثابت شود. لذا رسمی بودن سند مطابق مقررات منوط به ثبت آن می‌باشد. ثبت به معنای نوشتن قرارداد یا یک عمل حقوقی یا احوال شخصیه یا یک حق (مانند حق اختراع) و یا هر چیز دیگر (مانند علامات) در دفاتر مخصوصی که قانون معین می‌کند، مانند ثبت املاک، ثبت معاملات غیرمنقول، ثبت حق اختراعات، ثبت علائم، ثبت احوال و غیره است.^{۱۱} ثبت شرکت‌ها نیز در معنای کلی بدین شکل تعریف شده است (مقصود شرکت‌های بازرگانی است که دارای شخصیت حقوقی می‌باشند و ثبت آنها اجباری می‌باشد) (موضوع مواد ۱۹۵ الی ۲۰۰ و مواد ۵۸۷، ۵۹۴ و ۵۹۵ قانون تجارت) و باید در تهران در دایره ثبت شرکت‌ها و در خارج از تهران در ادارات ثبت اسناد مرکز اصلی شرکت به ثبت برسند.^{۱۲} اعتبار اسناد رسمی با ثبت توسط مقامات صالح صلاحیتدار محقق می‌گردد. مطابق ماده ۱۲۸۷ قانون مدنی اسنادی که در اداره ثبت اسناد و املاک و یا دفاتر اسناد رسمی یا در نزد سایر مأمورین رسمی در حدود صلاحیت آنها برطبق مقررات قانونی تنظیم شده باشند، رسمی هستند. لذا یکی از اسنادی که در ادارات ثبت اسناد و املاک تنظیم می‌گردد، سند ثبت شرکت‌ها می‌باشد که باتوجه به آگهی آن در روزنامه رسمی، به آگهی ثبت تأسیس و تغییرات شرکت‌ها مشهور می‌باشد. مطابق ماده ۱۲۸۸، مفاد سند در صورتی معتبر است که مخالف قوانین نباشد، لذا اگر صورت‌جلسات ارائه شده توسط شرکت مخالف قانون تنظیم شده باشد ولی تشریفات ثبت آن به درستی صورت پذیرد، آیا سند ثبت شرکت‌ها معتبر است یا خیر؟ پاسخ‌های متفاوتی در این خصوص بیان شده است. هرچند تعیین ملاک و نحوه ثبت شرکت‌ها به صورت شکلی و غیراحرازی برعهده مأمور ثبت‌کننده می‌باشد، مع‌ذلک باتوجه به تشریفات و اعلامی بودن مراجع ثبت شرکت‌ها، سند مذکور از لحاظ ثبتی معتبر و هر ذی‌نفع می‌تواند عدم اعتبار صورت‌جلسات و ابطال آن را از مراجع قضایی به موجب قوانین درخواست کند. برطبق ماده ۱۲۹۲ در مقابل اسناد رسمی یا اسنادی که اعتبار اسناد رسمی را دارند، انکار و تردید مسموع نیست و صرفاً

۱۱. جعفری لنگرودی، پیشین، ۱۸۵.

۱۲. همان، ۱۸۶.

می‌توان ادعای جعلیت نسبت به اسناد مزبور نمود یا اثبات کرد که اسناد مزبور به جهتی از جهات قانونی از اعتبار ساقط گردیده‌اند. مهم‌ترین هدف ثبت، اعتبار بخشیدن به مالکیت و اراده اشخاص حقیقی و حقوقی می‌باشد. لذا تأثیرگذاری وسیع، متنوع و تعیین‌کننده ثبت در حل و فصل دعاوی حائز اهمیت می‌باشد.^{۱۳}

یکی از مباحث حقوق‌شناسی ثبت شرکت‌ها در تنظیم و آثار اسناد مربوطه می‌باشد. اسناد تنظیم‌شده در مراجع ثبت شرکت‌ها سند رسمی محسوب می‌شوند و یا سند عادی هستند؟ از منظر قانون مدنی اسنادی که در اداره ثبت اسناد و املاک و یا دفاتر اسناد رسمی یا نزد سایر مأمورین رسمی و در حدود صلاحیت آنها و برطبق مقررات قانونی، تنظیم شده باشند، رسمی هستند و مفاد سند در صورتی معتبر است که مخالف قوانین و مقررات نباشد. برابر تعاریف مذکور سند رسمی، نوشته‌ای است رسمی که دلالت بر وجود حقی به نفع یک شخص می‌کند (ثبوت حق) و در صورت لزوم خود این نوشته می‌تواند حق موضوع آن را بدون اینکه نیاز به دلیل دیگری باشد، اثبات نماید (اثبات حق)؛ بنابراین ثبت سند یعنی انجام اعمالی که به حق جنبه رسمی می‌دهد و شامل دو عمل است، یکی تنظیم سند و دیگری ثبت سند. با لحاظ ماده ۱۶ آیین‌نامه دفاتر اسناد رسمی که مقرر می‌دارد: هیچ سندی را نمی‌توان تنظیم و در دفتر اسناد رسمی ثبت نمود مگر آنکه موافق با مقررات قانون باشد. لذا تنظیم سند، مقدمه ثبت سند است و ثبت سند در دفتر رسمی انجام می‌شود.^{۱۴} بحثی که در این خصوص مطرح می‌باشد، این است که مراجع ثبت شرکت‌ها، صورت‌جلسات تأسیس و یا تغییرات را تنظیم نمی‌نمایند بلکه تنظیم صورت‌جلسات و اساسنامه برعهده ارکان شرکت از جمله مجامع عمومی و یا هیئت‌مدیره می‌باشد و مرجع ثبت شرکت‌ها صرفاً اظهارات ارائه‌شده را اعلام می‌نماید. همان‌طور که بیان شد برطبق بند ۱ ماده ۱۲۸۷ قانون مدنی یکی از مراجع صدور اسناد رسمی می‌تواند اداره ثبت اسناد و املاک باشد که یکی از وظایف ادارات مذکور ثبت انواع شرکت‌های تجارتی است. برطبق ماده ۹ اصلاحی طرح اصلاحی آیین‌نامه ثبت شرکت‌ها مصوب ۱۳۸۶ مراجع ثبت شرکت‌ها در ثبت شرکت‌نامه قائم‌مقام دفاتر اسناد رسمی می‌باشند. لذا به نظر می‌رسد اسناد عادی تنظیمی شرکت (صورت‌جلسات تأسیس و تغییرات، اساسنامه، اظهارنامه و تقاضانامه) پس از خوداظهاری و رعایت تشریفات قانونی و ثبت نزد مرجع ثبت

۱۳. حسن‌زاده، حقوق تحلیلی ثبت شرکت‌ها، پیشین، ۱۶.

۱۴. احمدعلی حمیتی واقف، حقوق ثبت (تهران: نشر حقوقدان و دانش‌نگار، ۱۳۸۲)، چاپ اول، ۷۲.

شرکت‌ها اعتبار اسناد رسمی را پیدا می‌کند. البته این نکته حائز اهمیت می‌باشد که در ثبت شرکت و صدور سند رسمی، ثبت عینی، یعنی معاینه محل و یا نظارت، حضور و مراجعه در جلسات شرکت جهت تحقیق و بررسی عینی مستندات ارائه‌شده توسط اداره ثبت محل صورت نمی‌پذیرد و لذا از این لحاظ ثبت شرکت‌ها با ثبت املاک متفاوت می‌باشد که در ثبت املاک نمایندگان و یا نقشه‌بردار به‌نحوی به محل مراجعه و مراتب حدود اربعه ملک مورد ارزیابی قرار می‌گیرد و ثبت در حوزه املاک ثبت عینی تلقی می‌گردد لکن ثبت اسناد در حوزه ثبت شرکت‌ها غیرعینی می‌باشد. همچنین روش ثبت شرکت‌های تجاری با روش ثبت اسناد در دفاتر اسناد رسمی متفاوت است. دفاتر اسناد رسمی مکلفند هویت، اهلیت و قصد طرفین معامله را مستقیماً احراز نموده و آنگاه خواسته موردنظر متعاملین را که ممکن است به‌صورت کتبی یا شفاهی ابراز شود، پس از مطابقت با قانون در دفتر مخصوص ثبت نمایند. اما مرجع ثبت شرکت‌ها صرفاً آنچه را که طی اسناد عادی به این مرجع اعلام می‌گردد، ثبت می‌نمایند.^{۱۵}

همچنین در ثبت شرکت‌ها همانند ثبت در دفاتر اسناد رسمی مراتب مفاد و مندرجات سند مورد استناد متقاضی و شهود قرار نمی‌گیرد. در ثبت اسناد در دفاتر اسناد رسمی، معمولاً برای تنظیم سند دو اثر مترتب می‌باشد یک حضور شاهدان و متقاضی در محل تنظیم سند و همچنین امضاء اسناد توسط ذی‌سمت. لذا اسناد هم اعتبار ادله شهادت را داشته و هم به‌عنوان اقرار تلقی می‌گردد^{۱۶}، درحالی‌که در ثبت شرکت در ادارات ثبت شرکت‌ها هیچ شاهدی حضور نداشته و صرفاً دارنده حق امضاء اقرار می‌نماید که ثبت با سند برابر است لذا از این جهت نیز بین اسناد رسمی و اسناد تنظیمی نزد مراجع ثبت شرکت‌ها تفاوت وجود دارد. هرچند که برای تنظیم سند ثبت شرکت‌ها هرگونه اظهارات ثبتی و صورت‌جلسات باید با رعایت شرایط ماهوی و شکلی صورت پذیرد که برعهده متقاضی می‌باشد، لکن پس از ارائه صورت‌جلسات به مراجع ثبتی صرفاً رعایت تشریفات قانونی و ثبتی برای متصدیان ثبت کفایت موضوع را می‌نماید و در صورت مغایرت و ارائه مطالب خلاف واقع هر ذی‌نفع می‌تواند از مراجع ذی‌صلاح ابطال آن را درخواست کند. یکی از نکات قابل‌تأمل این است که چرا به اسناد ثبت شرکت‌ها آگهی ثبتی می‌گویند؟ چرا که این نگرش و استفاده از عنوان آگهی برای

۱۵. کوروش کاویانی، حقوق شرکت‌های تجاری (تهران: انتشارات میزان، ۱۳۹۰)، چاپ اول، ۹۹.

۱۶. احمد تویسرکانی، همایش دانشگاه علوم قضایی قوه قضائیه، تهران، فروردین ۱۳۹۵.

اسناد ثبت شرکت‌ها نوعی تشابه با آگهی‌های ثبتی حوزه املاک از جمله آگهی تحدید حدود و آگهی‌های نوبتی است که این دسته از آگهی‌ها سند رسمی به معنای خاص تلقی نمی‌گردند. تنها دلیلی که ممکن است موجب گردد به اسناد ثبت شرکت‌ها آگهی گفته شود، الزامات مربوط به انتشار و اعلانات اسناد ثبت شده در مراجع ثبت شرکت‌ها می‌باشد که این نوع الزام انتشار سند رسمی، در خصوص سایر اسناد مرتبط با دفاتر اسناد رسمی و همچنین سند املاک در نظر گرفته نشده است. فی الحال به نظر می‌رسد نحوه نگارش اسناد تنظیمی و متون استفاده از آن در مرجع ثبت باید تغییر کند تا اطلاعات ثبت شرکت‌ها به عنوان سند رسمی به ذهن متبادر گردد.^{۱۷}

۶- تعارضات و تداخل قوانین مرتبط با ثبت شرکت

با نگاهی به تاریخ تصویب قوانین و مقررات ثبت شرکت‌ها، به وضوح رؤیت می‌گردد، قدمت بیشتر مقررات مربوطه نزدیک به یک قرن می‌باشد و تنوع، تعدد و کهنگی قوانین، موجب تشتت و ایجاد تداخل و در نتیجه عدم کارایی در این برهه از زمان گردیده است. از جمله تعارضات و عدم هم‌پوشانی در قوانین و مقررات اختصاصی ثبت شرکت‌های تجاری می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود:

۱. تداخل در شناسایی مقررات شرکت‌های داخلی و خارجی به نحوی که مقررات اصلی مربوط به شرکت‌های خارجی در نظام‌نامه ثبت شرکت‌ها بیان شده است در حالی که مقررات مربوط به ثبت شرکت‌های ایرانی، در نظام‌نامه قانون تجارت (موضوع مواد ۱۹۶، ۱۹۷ و ۱۹۹ قانون تجارت مصوب ۱۳ اردیبهشت ۱۳۱۱) است. همچنین مرجع ثبت شرکت‌های خارجی، شعب و نمایندگی آنها صرفاً در مرکز ثبت اسناد تهران (اداره کل ثبت شرکت‌ها و مؤسسات غیرتجاری) است در حالی که شرکت‌های داخلی با توجه به صلاحیت‌های هر حوزه ثبتی و قضایی در محل اصلی شرکت، (ادارات ثبت محل) به ثبت می‌رسند؛
۲. مغایرت‌های اساسی در نحوه ثبت شرکت‌های خارجی یا شرکت‌های ایرانی وجود دارد، به طوری که هرچند ثبت شرکت‌های خارجی بعد از انقلاب به موجب اصل ۸۱ قانون اساسی محدود و بیشتر شخصیت‌های حقوقی خارجی در قالب شعبه و نمایندگی خارجی به ثبت می‌رسند، لکن در حقوق شناسی ثبت شرکت‌ها، تشریفات جامع و منسجمی برای

۱۷. حسن‌زاده، حقوق تحلیلی ثبت شرکت‌ها، پیشین، ۱۹.

ثبت شرکت‌های خارجی در نظر گرفته شده است که برای ثبت شرکت‌های ایرانی این مبانی و اصول در نظر گرفته نشده است؛

۳. در پراکندگی قوانین، به نوعی متولیان متعددی جهت ثبت شرکت‌ها، از جمله ادارات ثبت اسناد و املاک، دفاتر اسناد رسمی، مراجع قضایی و اداره ثبت شرکت‌ها در مناطق آزاد تجاری - اقتصادی پیش‌بینی گردیده است. همان‌طور که بیان شد در قانون ثبت شرکت‌ها و نظامنامه آن مقامات صلاحیتدار مانند دفاتر اسناد رسمی، ادارات ثبت اسناد و املاک پیش‌بینی شده است ولی عملاً در نظم کنونی مذکور باتوجه به مقررات اصلاحی طرح اصلاحی آیین‌نامه ثبت شرکت‌ها مصوب ۱۳۸۶، اداره کل ثبت شرکت‌ها و مؤسسات غیرتجاری به‌عنوان متولی اصلی محسوب و در نظام ساختاری جدید آن برای هر استان اداره ثبت شرکت‌ها و مؤسسات غیرتجاری به‌عنوان متولی محلی پیش‌بینی شده است که وظیفه انجام امور ثبتی را به‌صورت الکترونیکی دارند. برطبق سوابق و مستندات موجود، شرکت‌های تجاری در گذر زمان نزد مراجع ثبت اسناد و املاک کشور در سرزمین مادری و ادارات ثبت در مناطق آزاد تجاری به ثبت رسیده‌اند و سوابقی از ثبت نزد دفاتر اسناد رسمی و یا مراجع قضایی مشاهده نگردیده است؛

۴. درخصوص دسترسی اشخاص به اطلاعات ثبت شرکت‌ها و اصل اطلاع‌رسانی و شفافیت اطلاعات نیز تفاوت در نصّ مقررات وجود دارد، به‌نحوی که در ماده ۲۶ نظامنامه ثبت شرکت‌ها مراجعه به دفاتر ثبت شرکت‌ها اعم از ایرانی و خارجی برای عموم مردم آزاد و هر ذی‌نفعی می‌تواند از مندرجات آن سواد مصدق تحصیل کند و از طرفی در بخشنامه‌های ثبتی نیز امکان دسترسی به اطلاعات پرونده ثبتی برای مالک در نظر گرفته شده است که عملاً این بخشنامه در ثبت شرکت‌ها رعایت نمی‌شود. درحالی که در ماده ۱۱ ضوابط ثبت شرکت‌ها و مالکیت‌های صنعتی و معنوی در مناطق آزاد تجاری - صنعتی، هر ذی‌نفعی می‌تواند از مندرجات پرونده‌های ثبتی مربوط اطلاع یافته، تقاضای دریافت رونوشت مصدق نماید. لذا میزان دسترسی اطلاعات از شرکت‌های تجاری در مناطق آزاد به مراتب بیشتر از سرزمین اصلی می‌باشد؛

۵. انتشار و اعلان ثبت شرکت خارجی به‌موجب ماده ۲۰ نظامنامه در مجله رسمی (روزنامه رسمی) یکی از روزنامه‌های یومیه تهران می‌باشد، درحالی که اعلان ثبت انواع شرکت‌های ایرانی به‌موجب نظامنامه قانون تجارت در مجله رسمی عدلیه و یکی از جراید کثیرالانتشار مرکز اصلی شرکت به خرج خود شرکت منتشر می‌شود؛

۶ در ماده ۲۵ آیین‌نامه اجرایی (نظامنامه) اجرای قانون ثبت شرکت‌ها، ثبت شرکت‌های ایرانی، به قوانین و مقررات قانون تجارت محول گردیده است، درحالی‌که ثبت انواع شرکت‌های خارجی، شعب و نمایندگی مطابق همان آیین‌نامه فارغ از قانون تجارت در نظر گرفته شده است؛

۷. بیش از صدها قوانین و مقررات به‌صورت مجزا درخصوص نحوه ثبت و موضوع فعالیت شرکت‌ها در سنوات گذشته در مسیر قانونگذاری قرار گرفته که موجب پیچیدگی مراحل ثبت گردیده است که این امر ثبت انواع مختلف شرکت‌های تجاری را غیرتخصصی، غیرمنسجم و دستگاه‌محور می‌نماید و به‌نحوی موجبات عدم‌ایجاد یک روش یکسان ثبتی را در پی خواهد داشت؛

۸. ثبت شرکت‌های تجاری در برخی از مواد قانونی به درستی الزامی و اجباری شده است که در برخی دیگر از قوانین ایجاد شرکت‌های تجاری را اختیاری و به‌نحوی هر شرکت تجاری را دارای شخصیت حقوقی دانسته و شرکت‌های دولتی که به‌موجب قانون ایجاد شده را نیز به‌محض ایجاد دارای شخصیت حقوقی دانسته است و ضمانت‌اجرای مناسب برای عدم‌ثبت شرکت‌ها در قوانین و مقررات در نظر گرفته نشده است.^{۱۸}

۷- صلاحیت‌شناسی مراجع ثبت شرکت

در تمامی کشورها فارغ از شکل‌گرایی شرکت‌ها، شناسایی، رصد و رسمیت اشخاص حقوقی از اهمیت بسزایی برخوردار می‌باشد و از طرفی با عنایت به لزوم صدور سند رسمی جهت تثبیت انواع شرکت‌های تجاری، احراز صلاحیت ادارات و مأمورین رسمی ثبت شرکت‌ها مطابق ماده ۱۲۸۷ قانون مدنی امری حائز اهمیت می‌باشد.

مرجع رسمی ثبت شرکت‌ها با فلسفه و ساختارهای نظام حقوقی و ثبتی در نظر گرفته می‌شود. در برخی از کشورها از جمله اتریش، لهستان، اسلواکی، ارمنستان، ژاپن و فرانسه مرجع ثبت رسمی شرکت‌ها در ساختارهای قضایی و دادگاه‌ها، تجاری در نظر گرفته شده است و در برخی دیگر از کشورها از جمله ایرلند جنوبی، دانمارک، عمان و هلند اتاق بازرگانی به‌عنوان متولی ثبت شرکت‌ها در نظر گرفته می‌شود. علاوه‌بر آن در کشورهای مختلف

دیگری وزارتخانه و سازمان‌های متناظر همانند اداره مالیات، وزارت بازرگانی، دفتر ثبت تجاری و دفاتر اسناد رسمی نیز برای ثبت شرکت در نظر گرفته شده‌اند. در متون اولیه قوانین مرتبط، در ابتدای امر متولّی اصلی ثبت، دایره ثبت شرکت‌ها پیش‌بینی شده بود سپس اختیارات آن به اداره ثبت اسناد و املاک و دفاتر اسناد رسمی و سپس مطابق قانون و آیین‌نامه ثبت علائم و اختراعات و آیین‌نامه ثبت شرکت‌ها در سال ۱۳۴۰، صلاحیت ثبتی مذکور به اداره ثبت شرکت‌ها و مالکیت صنعتی و درنهایت در سال‌های ۱۳۵۲ و ۱۳۸۶ به اداره ثبت شرکت‌ها و مؤسسات غیرتجاری محوّل گردید که این اداره کل زیرمجموعه سازمان ثبت اسناد و املاک و از دستگاه‌های زیرمجموعه قوه قضائیه می‌باشد. در قوانین و مقررات دیگری نیز برخی تکالیف، تشریفات و صلاحیت‌ها برای ثبت شرکت‌ها در نظر گرفته شده است که می‌توان به قانون اجازه ثبت شعبه یا نمایندگی شرکت‌های خارجی ۱۳۷۶/۰۸/۲۱ و آیین‌نامه اجرایی قانون اجازه ثبت شعبه یا نمایندگی شرکت‌های خارجی مصوب ۱۳۷۸/۰۱/۱۱ و همچنین ماده ۲۲ قانون چگونگی اداره مناطق آزاد و ماده ۱۵ آیین‌نامه قانون تشکیل و اداره مناطق ویژه اقتصادی جمهوری اسلامی ایران و ضوابط‌نامه ثبت شرکت‌ها و مالکیت‌های صنعتی و معنوی در مناطق آزاد تجاری - صنعتی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۷۴/۰۲/۳۰ اشاره نمود که مطابق مقررات مذکور، صلاحیت ثبت شرکت‌ها در مناطق را به ادارات تابعه و مستقر در مناطق آزاد تفویض نموده است.

با جمیع موارد فوق می‌توان مراجع ثبت شرکت‌های کشور را در گذر زمان به چند دسته ذیل تقسیم کرد:

بند نخست - مراجع پیش‌بینی‌شده ثبت شرکت‌ها مطابق ساختار سازمان ثبت اسناد و املاک

۱. اداره ثبت اسناد تهران (اصلاح ساختاری شده است)؛
۲. دایره ثبت شرکت‌ها (اصلاح ساختاری شده است)؛
۳. اداره ثبت اسناد و املاک (اصلاح ساختاری شده است)؛
۴. اداره کل ثبت شرکت‌ها و مؤسسات غیرتجاری.

در ساختار جدید به‌موجب آخرین مصوبات سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی در تمامی استان‌ها، اداره ثبت شرکت‌ها و مؤسسات غیرتجاری ایجاد گردیده است که در مرکز استان مستقر و نسبت به ثبت شرکت‌ها در حوزه استان اقدام اصلی می‌نماید. در تهران نیز ثبت

شرکت‌ها به چهار اداره تخصصی شامل اداره ثبت شرکت‌های سهامی و اداره ثبت شرکت‌های غیرسهامی و اداره ثبت مؤسسات غیرتجاری و شعب و نمایندگی خارجی در سراسر کشور تقسیم و صلاحیت تخصصی نسبت به ثبت شرکت‌ها و مؤسسات غیرتجاری دارند.

۷-۱- مراجع پیش‌بینی شده ثبت شرکت‌ها مطابق قوانین مناطق آزاد تجاری

۱. مرجع ثبت شرکت‌ها و مالکیت صنعتی و معنوی؛
 ۲. ثبت شرکت‌ها در مناطق ویژه اقتصادی توسط سازمان ثبت با قوانین مناطق آزاد تجاری؛
 ۳. ثبت شرکت‌ها در شهر فرودگاهی امام خمینی (ره).
- صلاحیت و چگونگی تصدی سازمان مناطق آزاد جهت ثبت شرکت‌ها به موجب ماده ۲۲ قانون اصلاح قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری - صنعتی جمهوری اسلامی ایران بیان گردیده است: «ثبت شرکت‌ها و مالکیت‌های صنعتی و معنوی، در هر منطقه با رعایت اصل هشتاد و یکم (۸۱) قانون اساسی طبق ضوابط مصوب هیئت وزیران انجام می‌شود. تبصره - ثبت شرکت‌ها و مالکیت‌های صنعتی و معنوی در هر منطقه توسط سازمان آن منطقه انجام می‌شود.»

نکته‌ای که حائز اهمیت می‌باشد، این است که ثبت شرکت‌ها در مناطق ویژه اقتصادی دارای شرایط دیگری می‌باشد. به موجب ماده ۱۵ قانون تشکیل و اداره مناطق ویژه اقتصادی جمهوری اسلامی ایران، سازمان ثبت اسناد و املاک کشور موظف است بر اساس درخواست سازمان منطقه و طبق آئین‌نامه مصوب هیئت وزیران طبق ضوابط ثبت شرکت‌ها و مالکیت‌های صنعتی و معنوی در مناطق آزاد تجاری اقدام نماید. لذا همان‌طور که مشاهده می‌گردد ثبت شرکت‌ها در مناطق ویژه اقتصادی با ثبت شرکت در مناطق آزاد تجاری متفاوت می‌باشد. هرچند ضوابط و شرایط هر دو منطقه جهت ثبت شرکت‌ها یکی است، لکن در مناطق ویژه اقتصادی ثبت شرکت‌ها برعهده سازمان ثبت اسناد و املاک می‌باشد در حالی که در مناطق آزاد تجاری برعهده اداره ثبت شرکت‌های مناطق آزاد می‌باشد.

در قوانین و مقررات مؤخر این آشفته‌گی و پیچیدگی و بخشی‌نگری، بیشتر شده است، به طوری که در ماده ۱۶۶ قانون برنامه پنجم توسعه مقرر گردیده است در محدوده فرودگاه بین‌المللی امام خمینی (ره) و ایجاد منطقه آزاد تجاری و منطقه ویژه اقتصادی در قالب شرکت

دولتی وابسته به شرکت مادر تخصصی فرودگاه‌های کشور است که اساسنامه آن به پیشنهاد وزارت راه و ترابری و معاونت به تصویب هیئت وزیران خواهد رسید.

متولی مربوط به منطقه آزادشهر فرودگاهی امام خمینی (ره) شرکت دولتی زیر نظر وزارت راه و شهرسازی می‌باشد که با لحاظ تولید جداگانه آن، سه‌گانگی صلاحیت در مناطق آزاد تجاری و مناطق ویژه اقتصادی و شهر فرودگاهی امام خمینی (ره) توسط قانونگذاران ایجاد گردیده است که جای تأمل دارد و پیشنهاد می‌گردد، این آشفتگی صلاحیت‌ها در مناطق مذکور با در نظر گرفتن اصول و مبانی ثبتی در جهت تسهیل خدمات به اشخاص حقیقی و حقوقی و فعالان تجاری و اقتصادی با نظارت و تولید واحد سازمان ثبت اسناد و املاک مورد اقدام قرار گیرد و صرفاً نسبت به فراهم نمودن تسهیلات، امکانات و ضرورت‌های هر منطقه، راهکارهای اجرایی مناسب توسط مناطق آزاد در نظر گرفته شود.^{۱۹} در کشورهای دیگر از جمله امارات متحده عربی در جهت تسهیل سرمایه‌گذاری و بهبود فضای کسب و کار در مناطق آزاد از جمله جبل علی و جمیره ثبت شرکت‌ها در آن منطقه آزاد با رعایت قوانین و مقررات حاکمیتی، با ایجاد دفاتر تخصصی و پرداخت هزینه‌های لازم انجام می‌پذیرد و خدمات ویژه به متقاضیان ارائه می‌شود.

باتوجه به موارد فوق و ضرورت اعمال قوانین در تمامی جغرافیای کشوری و ایجاد مدیریت یکپارچه آماری و نظارتی و همچنین جلوگیری از جرایمی همچون فرار مالیاتی و عدم شفافیت در مناطق آزاد پیشنهاد می‌گردد، مراتب تولید و نظارت در مناطق آزاد همچون سرزمین مادری توسط سازمان ثبت اسناد و املاک صورت پذیرد، لکن خدمات ویژه با لحاظ اولویت زمانی توسط پیشخوان‌های تخصصی انجام پذیرد.

۷-۲- سایر مراجع ثبت‌کننده در قوانین مختلف

با طرح صلاحیت‌شناسی در بند فوق، از جمله مشکلات اصلی در نظام رصد و شناسایی و مدیریت اشخاص حقوقی، وجود دستگاه‌های متولی و مدعی ثبت اشخاص حقوقی می‌باشد. به نحوی که بنا به مصلحت زمانی و یا شرایط خاص شخصیت حقوقی، ممکن است دستگاه متولی و مدیریت نظارتی آنها متفاوت باشد که به‌طور مثال می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود.

در قوانین مربوط به نحوه تشکیل شرکت‌های سهامی زراعی، متولی ثبت این دسته از شرکت‌ها جهت ایجاد شخصیت حقوقی، وزارت جهاد کشاورزی در نظر گرفته شده است. یکی دیگر از موارد صلاحیت ثبتی در نظر گرفته شده در ماده ۱۳۱ قانون کار می‌باشد که برطبق آن کلیه انجمن‌های صنفی و کانون‌های مربوطه به هنگام تشکیل موظف به تنظیم اساسنامه با رعایت مقررات قانونی و طرح و تصویب آن در مجمع عمومی و تسلیم به وزارت کار و امور اجتماعی جهت ثبت می‌باشند. لذا برطبق این قانون مرجع ثبت انواع انجمن‌های صنفی و کانون‌های کارگری و کارفرمایی اداره مربوطه در وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی می‌باشد.

از طرفی مطابق قانون اصلاح قانون نظام صنفی کشور، اتحادیه صنفی (اتاق اصناف) دارای شخصیت حقوقی و غیرانتفاعی است و پس از ثبت در وزارت صنعت، معدن و تجارت رسمیت می‌یابد؛ همچنین به موجب قوانین و مقررات مربوط به حقوق مصرف‌کننده، انجمن حقوق مصرف‌کننده تشکل غیرانتفاعی، غیردولتی و دارای شخصیت حقوقی مستقل می‌باشد که پس از ثبت در وزارت بازرگانی رسمیت می‌یابد. علی‌هذا در قوانین و مقررات دیگری نیز به نوعی این تجویز تعدد مراجع ثبتی پیش‌بینی شده که می‌توان به آیین‌نامه اختصاص شناسه ملی و آیین‌نامه پایگاه اطلاعات اشخاص حقوقی اشاره نمود که دستگاه‌های مختلفی را به‌عنوان مرجع ثبت اشخاص حقوقی در نظر گرفته است.^{۲۰}

موارد صلاحیت‌های بیان شده مذکور جنبه مصداقی داشته و به تمامی موارد مذکور می‌بایستی ثبت شرکت‌های دولتی را نیز اضافه نمود که برخی از اشخاص حقوقی دولتی ملزم به ثبت نزد مراجع ثبتی گردیده‌اند و برخی دیگر بدون ثبت دارای شخصیت حقوقی می‌باشند. با جمیع موارد فوق به نظر می‌رسد مراجع قانونگذاری با در نظر گرفتن سیاست‌های بخشی و جزیره‌ای، موجبات اختلال در نظام‌های مدیریتی و حاکمیتی درجهت شناسایی و رصد انواع شخصیت‌های حقوقی را فراهم نموده است که این موضوع با سیاست‌های کلی نظام از جمله ایجاد تمرکز در مدیریت و آمارگیری فعالان اقتصادی و همچنین رصد ذی‌نفعان واحد و تشکیل بانک‌های اطلاعاتی جامع و اعمال تکالیف و الزامات با آن، مغایر می‌باشد. با عنایت به صلاحیت قانونی مراجع ثبت شرکت‌ها از جمله مواد ۵۸۴، ۵۸۳ و ۱۹۵ قانون تجارت و لزوم ثبت رسمی تمامی شخصیت‌های حقوقی نزد مراجع ثبت شرکت‌ها و تفکیک ثبت دستگاهی

یا ثبت داخلی از ثبت رسمی و ملی، کلیه اشخاص حقوقی از جمله انواع شرکت‌های خصوصی، دولتی و مؤسسات و تشکیلات غیرتجاری (به غیر از تشکیلات بلدی و حاکمیتی) می‌بایستی در مرجع ثبت شرکت‌ها به ثبت برسند و پس از ثبت، رسمیت ملی و بین‌المللی آنها قابل‌احراز و تصدیق می‌باشد.

۸- تکالیف ثبت شرکت‌ها در جهت تسهیل فضای کسب‌وکار

برطبق مؤلفه‌های بانک جهانی، ثبت شرکت به‌عنوان شاخص شروع فضای کسب‌وکار محسوب شده و درجهت تسهیل و بهبود فضای کسب‌وکار مقررات متعددی در نظر گرفته شده است. در مواد ۶۲ و ۷۰ قانون برنامه پنجم توسعه با سیاستی مناسب درجهت بهبود فضای کسب‌وکار مقررات مناسبی در نظر گرفته شده بود که عملاً اجرای آنها محقق نگردید. این سیاست با کمی تغییرات در قانون اصلاح مواد ۱، ۶ و ۷ قانون اجرای اصل ۴۴ قانون اساسی و ماده ۵۷ قانون خروج غیرتورمی از رکود پیش‌بینی گردیده است و تولید و نظارت اجرای آن و همچنین نحوه اقدام در برخی از موارد تغییر کرده است. برطبق این تکالیف، کلیه مراجعی که مجوز کسب‌وکار صادر می‌کنند، موظفند نوع، شرایط و فرایند صدور، تمدید و لغو مجوزهایی را که صادر می‌کنند به همراه مبانی قانونی مربوطه ظرف مدت یک ماه پس از ابلاغ این قانون، تهیه و به «هیئت مقررات‌زدایی و تسهیل صدور مجوزهای کسب‌وکار»، مستقر در وزارت امور اقتصادی و دارایی به‌صورت الکترونیکی ارسال کنند. این هیئت موظف است شرایط و مراحل صدور مجوزهای کسب‌وکار در مقررات، بخشنامه‌ها، آیین‌نامه‌ها و مانند اینها را به‌نحوی تسهیل و تسریع نماید و هزینه‌های آن را به‌نحوی تقلیل دهد که صدور مجوز کسب‌وکار در کشور با حداقل هزینه و مراحل آن ترجیحاً به‌صورت آنی و غیرحضور و راه‌اندازی آن کسب‌وکار در کمترین زمان ممکن صورت پذیرد. از تاریخ تصویب این قانون، وظایف و اختیارات «کارگروه موضوع ماده (۶۲) قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۸۹/۱۰/۱۵» به «هیئت مقررات‌زدایی و تسهیل صدور مجوزهای کسب‌وکار» موضوع قانون اصلاح مواد (۱)، (۶) و (۷) قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل چهل و چهارم (۴۴) قانون اساسی مصوب ۱۳۹۳/۰۴/۰۱ منتقل می‌شود و ماده (۶۲) قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران لغو می‌شود. درمورد آن دسته از فعالیت‌های اقتصادی که نیازمند اخذ مجوز از دستگاه‌های متعدد می‌باشند، دستگاه اصلی موضوع فعالیت، وظیفه مدیریت یکپارچه، هماهنگی و اداره امور اخذ و تکمیل و صدور مجوز

را برعهده خواهد داشت و از طریق ایجاد پنجره واحد به صورت حقیقی یا در فضای مجازی با مشارکت سایر دستگاه‌های مرتبط به گونه‌ای اقدام می‌نماید. همچنین به موجب مصوبه ارتقای جایگاه ایران در شاخص شروع کسب‌وکار هیئت وزیران در جلسه ۱۳۹۶/۰۲/۲۴ به منظور ارتقای جایگاه ایران در شاخص شروع کسب‌وکار و تسهیل فرایندها و کاهش زمان فرایند ثبت شرکت تکالیف و الزامات ذیل پیش‌بینی شده است:

۱. سازمان‌های امور مالیاتی کشور و تأمین اجتماعی مکلفند ارتباط خود را به صورت پنجره واحد الکترونیکی با اداره کل ثبت شرکت‌ها و مؤسسات غیرتجاری به نحوی فراهم نمایند که کلیه امور مالیاتی و بیمه‌ای مربوط به ثبت شرکت‌ها از طریق درگاه واحد اداره کل ثبت شرکت‌ها و مؤسسات غیرتجاری در کمتر از یک روز صورت پذیرد؛

۲. در مواردی که گواهی عدم سوء پیشینه مورد نیاز باشد، از طریق قوه قضائیه کلیه فرایندهای اخذ گواهی عدم سوء پیشینه به صورت برخط صورت گیرد؛

۳. در اجرای ماده (۵۷) قانون رفع موانع تولید رقابت‌پذیر و ارتقای نظام مالی کشور مصوب ۱۳۹۴ کلیه دستگاه‌های اجرایی که اخذ مجوز از آنها برای ثبت شرکت لازم است، مکلفند امکان اخذ مجوز مذکور را به صورت برخط و از طریق سامانه پنجره واحد اداره کل ثبت شرکت‌ها و مؤسسات غیرتجاری فراهم نمایند؛

۴. سازمان ثبت اسناد و املاک کشور موظف است در اجرای مواد ۱۹۶، ۱۹۷ و ۱۹۹ قانون تجارت برای بازنگری و اصلاح آیین‌نامه اقدام نماید؛

۵. بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران موظف است در راستای حذف ارائه گواهی بانکی سرمایه شرکت‌ها نسبت به برقراری ارتباط الکترونیکی سامانه ثبت شرکت‌ها و بانک‌ها اقدام نماید.

با جمیع موارد فوق اقدامات مؤثری در ثبت شرکت‌ها و مؤسسات غیرتجاری در جهت بهبود فضای کسب‌وکار و الکترونیکی شدن فرایندها و استعلامات قانونی و سند الکترونیک صورت پذیرفته است.

۹- آسیب‌شناسی قوانین و مقررات ثبت شرکت

فلسفه ایجاد شرکت‌ها را می‌توان به کارکردهای مختلف نفع سهامداران، سودآوری، مسئولیت محدود آنها و جدایی شخصیت افراد از شخصیت حقوقی شرکت‌ها در نظر گرفت.

طبق قوانین ثبت شرکت‌ها هیچ‌کدام از مؤسسين تعهدی در برابر اشخاص و مشتری‌ها ندارند و به هیچ مرجعی هم تعهد نمی‌سپارند (نه در بانک و نه در مرجع ثبت شرکت‌ها و نه به افراد ثالثی که با آنها کار می‌کنند) از این‌رو بسیاری از مردم به خیال خود که این شرکت‌ها با تأیید مراجع قانونی شروع به فعالیت کرده‌اند به مؤسسين اعتماد کرده و در مواردی قراردادهای مختلفی با شرکت‌ها منعقد می‌نمایند و تمام یا بخشی از پس‌انداز و اموال خود را در اختیار آنها قرار می‌دهند؛ درحالی‌که از میزان مسئولیت و آثار قراردادی با شرکت‌ها اطلاعی نداشته و ممکن است آسیب‌های جدی به اموال و دارایی آنها وارد شود. ادارات ثبت مرجع تظلم‌خواهی و یا رصد شرکت‌ها محسوب نمی‌شوند و قوانین و مقررات ثبت شرکت‌ها دارای ویژگی‌های اعلامی و شکلی هستند نه ماهیتی که در آن شرایط و اسناد و مدارک موردنیاز و همچنین ضوابط تأسیس و تغییرات شرکت‌های تجاری در آن پیش‌بینی شده است. افزایش شرکت‌های غیرفعال اقتصادی و بازرگانی علل و عوامل دیگری دارد که می‌توان به عدم‌نظارت بر فعالیت شرکت، عدم‌ایجاد ساختار مناسب نظارتی در حوزه کسب‌وکار و حوزه مالیاتی و همچنین وضع قوانین محرک که موجب تحریک جامعه به سمت فراوانی اشخاص حقوقی می‌گردد، نام برد. به‌طور مثال می‌توان به نحوه پرداخت تسهیلات و وام‌های بانکی به اشخاص حقیقی و حقوقی بدون در نظر گرفتن سوابق اجرایی و تجاری و یا ایجاد تسهیلات خاص به برخی از اشخاص حقوقی اشاره نمود که جامعه را به سمت ثبت شرکت‌های غیرواقعی سوق می‌دهد.

مطابق موارد مطروحه در بیان موضوعات مرتبط با کسب‌وکار، تعارضات و تزاممات قانونی و صلاحیت‌شناسی مراجع ثبتی و بررسی مفاد مقررات مطروحه می‌توان سرفصل‌های آسیب‌ها و تعارضات مقررات ثبت شرکت‌ها را به شرح ذیل بیان نمود:

۱. عدم‌کارایی و انسجام قوانین مربوط به حدود یک قرن پیش؛
۲. تعارض قوانین و مقررات درخصوص نحوه ثبت و صلاحیت‌ها و جزیره‌ای اقدام نمودن مراجع مختلف؛
۳. عدم‌امکان گزارش‌گیری جامع از وضعیت تجاری، اقتصادی و مالی کشور (کاداستر بازرگانی)؛
۴. فقدان نظام جامع ثبت شرکت‌ها با توجه به تراکم و قدمت قوانین؛
۵. ابهام در اعتبار و استناد اسناد صادره از مراجع ثبت شرکت‌ها؛
۶. فقدان نظام جامع ثبت و تعیین (نام) شرکت‌ها و اسم تجاری؛
۷. پراکندگی، تراکم و عدم‌طبقه‌بندی موضوع فعالیت شرکت‌ها و مؤسسات؛

۸. عدم امکان اجرای کامل تکالیف مالیاتی مرتبط با شرکت‌های تجاری؛
 ۹. عدم اجرای کامل سیاست‌های مرتبط با ذی‌نفع واحد و پنجره واحد الکترونیک؛
 ۱۰. فقدان دستگاه نظارتی بر شرکت‌های تجاری؛
 ۱۱. بخشی‌نگری در تولید شرکت‌ها بدون وجود راهکارهای اجرایی؛
 ۱۲. فقدان هیئت تخصصی رفع اختلافات و اشتباهات ثبتی همانند هیئت نظارت ثبت اسناد و املاک؛
 ۱۳. فقدان مراجع قضایی تخصصی در حوزه اشخاص حقوقی؛
 ۱۴. ابهام در نحوه ثبت شرکت‌های خارجی و شعب و نمایندگی؛
 ۱۵. ابهام در نحوه ثبت شرکت‌های داخلی با توجه به تعارض قوانین؛
 ۱۶. سهولت ایجاد شرکت‌های صوری با توجه به فقدان راهکارهای قانونی؛
 ۱۷. ایجاد شرکت‌های یکبارمصرف با توجه به ضعف قانون صرفاً جهت اخذ وام و یا شرکت در مناقصات؛
 ۱۸. فقدان سازکارهای اجرایی در خصوص معاملات صوری بانکی و مالی از سوی شرکت؛
 ۱۹. فقدان سازکار مناسب در خصوص توقف و یا انحلال شرکت‌های متخلف؛
 ۲۰. ابهام در نحوه اجرای شرکت‌های ورشکسته؛
 ۲۱. ابهام در وصل حقوق دولتی و عوارض و نبود نظام جامع تعرفه‌ای.
- در شناسایی مقررات ثبت شرکت می‌توان گفت مقررات مذکور، مقررات تبعی از مقررات تجاری محسوب می‌شوند. هرگونه شرایط سرمایه‌گذاری، ایجاد، تصمیم‌گیری، ارکان، حدنصاب‌ها، نظارت، بازرسی، اختتام و ختم تصفیه در قوانین تجاری در نظر گرفته می‌شود و مقررات ثبتی صرفاً نحوه ثبت و اعلان رسمیت آن به عموم تلقی می‌شود. متأسفانه لایحه جدید تجارت بیش از پانزده سال در پیچ‌وخم قانونگذاری با تکلیف مانده و این عدم قانونگذاری موجب عدم تحقق سرمایه‌گذاری شفاف و امور مرتبط با بازرگانی گردیده است و وضعیت حقوقی به علت فقدان قانون روز دنیا و اصول و مبانی مربوط به تجارت بین‌الملل سهم اندکی در جذب سرمایه‌داری و تجارت دارد که این امر موجب خروج سرمایه در بخش داخلی و شرکت‌های بازرگانی و بورس و ورود بخش قابل توجهی از سرمایه به حوزه‌های دلالی املاک، ارز، سکه، خودرو و سایر بخش‌های غیرمولد شده است. علی‌هذا قانونگذار باید در کنار تصویب قانون جدید تجارت، نسبت به نحوه رسمیت بخشیدن و ثبت شرکت‌های تجاری با رعایت نظام مشخص حقوقی اقدام تا با ایجاد مکانیسم‌های قانونی علاوه بر

صحت‌سنجی مشخصات و اطلاعات هر شخص حقوقی، تسهیل در فرایند ثبت شرکت‌ها نیز فراهم شود.

عدم‌وضع قانون جامع مرتبط با شرکت‌های تجاری موجب گشته افراد بتوانند با مبلغ بسیار کمی چندین شرکت با موضوعات مختلف ثبت نمایند بدون آنکه نظام رتبه‌بندی و طبقه‌بندی شرکت‌ها در مقررات پیش‌بینی شده باشد.

در تحلیل قوانین و مقررات جدید در حوزه فعالیت‌های تجاری، ازجمله تفسیر جدید اصل ۴۴ و قانون تشویق سرمایه‌گذاری خارجی و قانون برنامه پنجم و ششم توسعه کشور، تسهیل انواع فرایندهای کسب‌وکار ازجمله ثبت شرکت‌ها لحاظ شده است. به‌طورکلی در فضای کسب‌وکار، مقوله ثبت و اعطای هویت شخصیت حقوقی با مقوله فعالیت و اهلیت تجاری متفاوت می‌باشد. ثبت شخصیت حقوقی به‌منزله اعطای هویت (نه اهلیت) جهت انجام فعالیت قانونی و یا حقوقی می‌باشد، در بسیاری از کشورها ازجمله نیوزیلند و سنگاپور ثبت شرکت به مکانیسم الکترونیکی در کمتر از یک روز انجام می‌شود و ایجاد شرایط سختگیرانه در زمان تأسیس برای شرکت‌های کوچک، موجب اختلال در فضای کسب‌وکار می‌گردد. هرچند نبود نظام جامع حقوقی و مالی و نظارت کافی در زمان فعالیت شرکت‌های تجاری موجب بروز مشکلاتی ازجمله ایجاد شرکت‌های یکبارمصرف، صوری و کلاهبرداری توسط آنها می‌شود لکن این امر با تحدید شرایط ثبت شرکت‌ها در زمان تأسیس مرتفع نخواهد شد.

از طرفی با عنایت به تراکم انبوه ثبتی بیش از ۱/۷۰۰/۰۰۰ شخصیت حقوقی ثبت‌شده توسط مراجع ثبت شرکت‌ها در کل کشور و ایجاد برخی از نهادهای خارج از سازمان ثبت اسناد و املاک، عملاً نظارت بر شرکت‌ها به شکل سنتی و یا ثبت عینی امکان‌پذیر نمی‌باشد. در همین راستا سازمان ثبت اسناد و املاک (اداره کل ثبت شرکت‌ها و مؤسسات غیرتجاری) در سال‌های اخیر با ایجاد سامانه جامع ثبت الکترونیک به پالایش اطلاعات اشخاص حقوقی و صحت‌سنجی اطلاعات و پالایش مشخصات شرکت‌ها پرداخته است.

ایجاد پنجره واحد الکترونیکی با سایر دستگاه‌ها ازجمله قوه قضائیه، دفتر اسناد رسمی، سازمان امور مالیاتی، بانک مرکزی و نیروی انتظامی و وزارت کشور و سازمان استخدامی و اداری می‌تواند تا حد زیادی از ناهنجاری‌های مربوط به امور مالی، بانکی، مالیاتی و افراد دوشغله، سوءاستفاده‌های مربوط به رانتهای دولتی ذکرشده بکاهد که زیرساخت و ارتباط اطلاعاتی الکترونیک در سال‌های اخیر توسط سازمان ثبت اسناد و املاک فراهم شده است.

رشد افزایش شرکت در ده سال اخیر برطبق آمار ۴۳-۲۱٪ می‌باشد که یکی از علل این امر فارغ از مشکلات اقتصادی، رصد و ارزیابی بیشتر شرکت‌ها می‌باشد.

در گذشته اشخاص کلاهبردار با اسناد و مدارک جعلی یا سرقتی اقدام به راه‌اندازی شرکت تجاری می‌کردند. هرچند باتوجه به قدمت قانون تجارت و قانون ثبت شرکت‌ها، نهاد پیشگیری و نظارتی برای مقابله با پدیده شوم جعل پیش‌بینی نشده است و صلاحیت مراجع ثبت شرکت‌ها، صلاحیت شکلی و غیرماهوی است و اوراق و اسناد زیادی در حوزه ثبت شرکت‌ها ممکن است مورد سوءاستفاده و یا جعل قرار گیرد لکن با صحت‌سنجی الکترونیک اطلاعات هویتی اشخاص مثل بررسی وضعیت بقا و یا حیات، احراز شماره ملی از طریق سرویس برخط با سازمان ثبت احوال، تبادل اطلاعات با اداره سجل کیفری قوه قضائیه و ایجاد بارکد الکترونیکی و امنیتی برای تمامی آگهی‌های ثبتی به‌نحوی جعل این اسناد کاهش چشمگیر داشته است.

پیشنهادهای مبنایی در اصلاح قوانین ثبت شرکت‌ها

با جمیع موارد فوق در راستای برطرف نمودن آسیب‌ها و چالش‌های جدی در مقررات ثبتی و درجهت سیاست‌های کلان اقتصادی و تجاری و شفافیت در حوزه کسب‌وکار و جلوگیری از ثبت شرکت‌های صوری و تبعیض‌های بازرگانی می‌توان در وضع مقررات جدید مراتب ذیل را در نظر گرفت:

۱. در اصلاح و به‌روزرسانی قوانین و مقررات جدید در حوزه ثبت شرکت‌ها با بهره‌گیری از اصول و نظامات حقوقی با رویکرد برون‌رفت از مشکلات ایجادشده با تجمیع قوانین و مقررات مرتبط با نظام ثبت شرکت‌ها به‌صورت جامع در مرحله ایجاد شخصیت حقوقی مواردی همچون اعتبار ثبت محدود و مدت‌دار و شناسایی دقیق اطلاعات هویتی و شخصیتی با بهره‌گیری از ارتباط الکترونیک و آنلاین خدمات باید در نظر گرفته شود. همچنین می‌توان با ایجاد یک نظام ثبتی واحد برای کلیه شخصیت‌های حقوقی از جمله شرکت‌های سهامی، با مسئولیت محدود، تضامنی، تعاونی و دولتی از تعارضات جدی در شناسایی و رصد افراد و اموال و دارایی‌ها جلوگیری نمود؛

۲. کارکردهای اصلی هر قانون منوط به در نظر گرفتن آثار و ضمانت‌های اجرایی آن است. در قوانین و مقررات کنونی ثبت شرکت‌ها به‌طور مؤثر آثار و تبعات عدم‌ثبت و یا ثبت غیرواقعی بیان نشده است. فقدان مقررات مناسب موجب بروز فساد و عدم‌شفافیت مالی و کلاهبرداری، اختلاس و سایر جرایم علیه اموال خواهد شد. در مقررات جدید باید با لحاظ ضمانت‌های اجرایی قوی در صورت سوءاستفاده از شخصیت حقوقی شرکت‌ها توسط مؤسسين و سهامداران و همچنین شناسایی افراد کثیرالثبت با در نظر گرفتن نظام نوین اعلامی با معیارهای انضباطی و الکترونیکی در مقررات جدید به‌نحوی ابزارهای پیشگیری را فراهم نمود؛
۳. تطبیق مقررات مربوط به بهبود فضای کسب‌وکار با معیارهای بانک جهانی ازجمله شفافیت و خدمات الکترونیک با کم کردن مدت زمان ثبت، مراحل و هزینه‌های ثبتی در زمان تأسیس را باید ازجمله ویژگی‌های مقررات جدید در نظر گرفت؛
۴. یکی از مشکلات نظام حقوقی و ثبتی کشور وجود مراجع مختلف ثبتی و در نتیجه تعارض و ایجاد مشکلات در درصد، شناسایی و هویت‌بخشی اشخاص حقوقی می‌باشد که مشکلات آن در مناطق آزاد تجاری و در سایر حوزه‌ها مطرح گردید. علی‌هذا در مقررات جدید باید نظام حقوقی و مدیریت واحد برای ثبت شرکت‌ها در نظر گرفته شود تا مناطق آزاد به‌عنوان منطقه حقوقی فاقد ارزش واقعی اقتصادی، وهم‌آلود، ناکارآمد و انفعالی تلقی نگردند. پیشنهاد اصلاح ثبت شرکت‌ها در مناطق آزاد بدین نحو می‌باشد که از ساختارها و قوانین و مقررات واحد ثبتی همچون سایر واحدهای ثبتی کشور تبعیت نمایند، لکن درجهت جذب سرمایه‌گذاری، تسریع و رضایتمندی، کارگزاری ثبت شرکت‌ها به مدیریت مناطق آزاد با حمایت و معافیت‌های مختلف پیش‌بینی گردد؛
۵. ازجمله موضوعاتی که در ثبت و جذب سرمایه‌گذاری خارجی حائز اهمیت است موضوع اعطاء و شناسایی تابعیت شرکت‌ها می‌باشد که در قوانین مختلف با تعارض مواجه شده است به‌نحوی که در برخی از قوانین ملاک تشخیص سرمایه‌شركاء و در برخی دیگر اقامتگاه در نظر گرفته شده است. لذا مقررات جدید باید به‌صراحت نحوه تشخیص تابعیت را بیان نماید؛
۶. باتوجه‌به قدمت قوانین برخی از فرایندها و موضوعات جدید در قانون ثبت شرکت‌ها در نظر گرفته نشده‌اند که ازجمله می‌توان به موضوعاتی همچون نحوه ثبت تبدیل، ادغام، تجزیه و افزایش سرمایه از طریق منابع جدید مالی در شرکت‌ها اشاره نمود. ثبت انواع

- کنسرسيوم‌ها و گروه‌های اقتصادی و جوینت‌ونچر از جمله مواردی است که به‌عنوان سرمایه‌گذاری‌های جدید تلقی می‌شوند لکن عدم‌پیش‌بینی‌های لازم ثبتی مانع جدی برای تحقق این امور می‌باشد که باید به‌سرعت توسط قانونگذار برطرف گردد.
۷. در قانون ثبت شرکت‌ها هیچ‌گونه مقرراتی درخصوص نحوه انتخاب، تخصیص، تعیین و تأیید نام شرکت‌ها در نظر گرفته نشده است. در کشورهایی همچون مصر، قوانین خاصی برای نام تجاری در نظر گرفته شده است. در ایران نام تجاری با تراکم حدود دو میلیون شخص حقوقی ثبت شده مواجه می‌باشد. تعدد درخواست‌ها و محدودیت واژگان و از طرفی عدم‌پیش‌بینی نظامات حقوقی نام تجاری مشکلاتی از جمله رقابت مکارانه و سوءاستفاده از آن را فراهم نموده است و سازمان ثبت عملاً ظرفیت‌های حقوقی پیشگیری از این موضوع را نداشته لذا در مقررات جدید ثبتی باید تمهیدات لازم درخصوص نام شرکت به‌عنوان یکی از مشخصه‌های اصلی تجارت و کسب‌وکار پیش‌بینی شود؛
۸. در کشورهای درحال توسعه از جمله سنگاپور موضوع تسهیل کسب‌وکار با لحاظ طبقه‌بندی موضوع فعالیت و رتبه‌بندی و اعتبارسنجی شرکت‌ها در نظر گرفته شده است لکن در ایران برخی از شرکت‌ها بدون چهارچوب و تخصص و یا سابقه، در تمامی موضوعات از بانکداری تا مرغداری نسبت به ثبت اقدام می‌نمایند که این موضوع در مقررات جدید نیاز به اصلاح داشته و باید فرایند بلوغ و استمرار فعالیت شرکت‌ها از لحاظ صلاحیت، رتبه‌بندی و اعتبارسنجی نظام‌مند شود؛
۹. یکی از آسیب‌های جدی در حوزه ثبت اشخاص حقوقی شیوه سنتی رصد و نظارت بر فعالیت شرکت‌ها می‌باشد. جزیره‌ای عمل نمودن دستگاه‌های مرتبط از جمله وزارت صنعت، معدن و تجارت، وزارت امور اقتصاد و دارایی، سازمان امور مالیاتی، بانک مرکزی، سازمان ثبت اسناد و املاک، مناطق آزاد، اتاق‌های بازرگانی، تعاون و اصناف موجب شده است که حاکمیت کشور نتواند مدیریت واحد و مناسبی با وضعیت نابسامان شرکت‌ها داشته باشند و در دهه‌های اخیر به‌جای نظارت مستمر بر فعالیت شرکت‌ها بحث گلوگاه بودن ثبت شرکت‌ها و اعمال محدودیت در این خصوص صورت پذیرفته که آسیب جدی به فرایند ثبتی و تأخیر در اقدامات و همچنین اعمال نظارت کاغذی به‌جای نظارت عینی متولی اصلی را به‌دنبال داشته است. بر اساس الگوهای بانک جهانی روش‌های مختلف نظارتی به‌صورت پنجره واحد بین دستگاهی و تبادل اطلاعات و سازکارهای مالی، مالیاتی و ثبتی و اثرگذاری آنها بر یکدیگر ملاک عمل می‌باشد که در حقوق ایران مغفول مانده

که در مقررات ثبتی باید در نظر گرفته شود. پیش‌بینی نظام جامع آماری فعالان اقتصادی و شرکت‌های تجاری با تبیین دقیق کاداستر اقتصادی می‌تواند در توانمندسازی جغرافیای تجاری و صنعتی حائز اهمیت باشد که این امر با هوشمندسازی فرایند الکترونیکی ثبت شرکت‌ها قابل‌دستیابی است؛

۱۰. ساختارهای اداری مرجع ثبت شرکت‌ها ارتباط مستقیمی با کارکردهای آن دارد. در برخی از کشورها مراجع ثبتی زیر نظر ساختارهای قضایی می‌باشند و برخی دیگر از کشورها از ساختارهای تجاری همچون وزارت بازرگانی و اتاق بازرگانی تبعیت می‌نمایند. در ایران سازمان ثبت اسناد و املاک به‌عنوان متولی ثبت شرکت‌ها در ساختارهای قوه قضائیه پیش‌بینی شده است لکن از ظرفیت‌های قضایی در مواجهه با مشکلات و اختلافات در شرکت‌ها و یا پیشگیری از ثبت غیرواقعی در ساختارهای آن بهره‌ای نبرده است. لذا یکی از نوآوری‌های که باید در قوانین ثبت شرکت‌ها در نظر گرفت، ایجاد مراجع تخصصی همچون هیئت نظارت ثبتی برای حل اشتباهات و اختلافات ثبت شرکت‌هاست که می‌تواند تا حدود زیادی موجب کاهش پرونده‌های ثبتی در مراجع قضایی شود و از اطاله دادرسی جلوگیری نماید. همچنین رسیدگی به برخی از امور ماهیتی شرکت‌ها و رسیدگی به برخی از جرایم مرتبط با شرکت‌ها می‌بایستی در مراجع قضایی تخصصی صورت پذیرد که در مقررات ثبت شرکت‌ها مراتب این امر باید در نظر گرفته شود و با پیش‌بینی لازم امکان برخورد قضایی با شرکت‌های صوری و مخل نظام اقتصادی فراهم گردد. بر اساس مواد ۱۱۱، ۱۲۶ و ۱۴۷ لایحه اصلاحی قانون تجارت، محجورین، ورشکستگان، مجرمین به جرایم علیه اموال و مالکیت از جمله اختلاس، خیانت در امانت، کلاهبرداری، تصرف قانونی که از حقوق اجتماعی نیز محروم شده‌اند، نمی‌توانند به سمت مدیران و بازرسان شرکت انتخاب شوند. با پیش‌بینی قانون جامع ثبت شرکت‌ها، مراجع ثبت شرکت‌ها می‌توانند به‌عنوان متولی اجرای دقیق ممنوعیت‌های قانون تجارت و لایحه اصلاحی در نظر گرفته شوند و اختیار ابطال صورت‌جلسات و یا عدم‌ثبت آنها را داشته باشند. لذا می‌توان با توسعه و یا وضع قانون ثبت شرکت‌ها از بروز اختلافات در مراجع قضایی جلوگیری و بررسی ماهوی و شکلی پرونده‌ها را توسط متخصصین امر شرکت‌داری توسط مرجع ثبت شرکت‌ها حل‌وفصل و یا رسیدگی نمود؛

۱۱. در قواعد و اصول تجارت بین‌الملل راهکارهای مختلف تجارت شفاف و پایدار وجود دارد در کنوانسیون مبارزه با فساد و قانون الحاق ایران به این کنوانسیون موارد متعددی

درخصوص نحوه مبارزه با فساد از جمله فساد مالی و مالیاتی و اداری در نظر گرفته شده است که در آن دستگاه‌های اجرایی مکلف به ایجاد سازکار مناسب در این خصوص می‌باشند که در مقررات ثبتی باید از این اصول تجاری و حقوقی تبعیت نمود.

نتیجه

با مروری بر مطالب ارائه‌شده، مشاهده می‌گردد که بیش از ده‌ها قوانین و مقررات مستقیم و بیش از ۱۸۰ مقررات غیرمستقیم در حوزه ثبت انواع شرکت‌ها و موضوع فعالیت آنها وجود دارد که می‌توان با تجمیع تمامی موارد و اصلاح قوانین فرسوده و قدیمی و وضع قانون جامع ثبت شرکت‌ها نقش بسزائی در جهت حل مشکلات تجاری، اقتصادی، بازرگانی، صنفی و تشکلی کشور ایفاء نمود. در همین راستا می‌توان پیش‌نویس لایحه اصلاح و تجمیع قوانین مرتبط با ثبت شرکت‌ها را با خصوصیات و ویژگی منحصر به فرد و در جهت کارآمدی و کمک به اقتصاد و امور بازرگانی و با سرفصل‌هایی همچون تجمیع قوانین و مقررات مرتبط با نظام ثبت شرکت‌ها به صورت جامع، ایجاد یک نظام ثبتی برای کلیه شخصیت‌های حقوقی (انواع شرکت‌ها و مؤسسات غیرتجاری)، ایجاد یک نظام جامع اعلامی با در نظر گرفتن ضمانت‌اجرایی قوی، پیش‌بینی نظام جامع ثبتی برای تمامی اشخاص حقوقی موضوع حقوق خصوصی، به‌روز بودن پیش‌نویس قانون مطابق سیاست‌های بهبود فضای کسب‌وکار، پیش‌بینی صلاحیت جامع و مدیریت یکسان ثبت شرکت‌ها و مؤسسات غیرتجاری، ساماندهی ثبت شرکت‌ها در مناطق آزاد، پیش‌بینی نظام جامع ثبت‌نام شرکت و اسم تجاری و سازکارهای مرتبط با تعیین نام، چگونگی ثبت اسم تجاری در مراجع ثبتی، پیش‌بینی سازکارهای مرتبط با موضوع فعالیت انواع شرکت‌ها و در نظر گرفتن متولی نظارتی برای آن، پیش‌بینی سازکارهای چگونگی اخذ مجوزهای فعالیت و ایجاد پنجره واحد، در نظر گرفتن چگونگی سازکارهای رصد شرکت‌ها، در نظر گرفتن نظام جامع آماری فعالان اقتصادی و شرکت‌های تجاری، پیش‌بینی حقوقی آثار ثبت شرکت‌ها، در نظر گرفتن ضمانت‌اجرایی قوی جهت عدم ثبت شرکت‌ها، سازکارهای حقوقی و مسئولیت‌پذیری ثبت شرکت‌ها، در نظر گرفتن سازکارهای اجرای تکالیف مالیاتی و مالی، پیش‌بینی مراجع اختصاصی رفع اختلافات و اشتباهات ثبتی و مراجع قضایی اختصاصی درخصوص جرایمی همچون جعل و کلاهبرداری و برخورد با شرکت‌های صوری و محل نظام اقتصادی در نظر گرفت.

فهرست منابع

- اسکینی، ربیعا. حقوق تجارت. جلد دوم، شرکت‌های تجاری. ویرایش چهاردهم. تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۸.
- جعفری لنگرودی، محمدجعفر. *ترمینولوژی حقوق*. ویرایش هشتم. تهران: انتشارات گنج دانش، ۱۳۹۲.
- حسن‌زاده، بهرام. *حقوق تحلیلی اراضی و املاک*. ویرایش سوم. تهران: انتشارات جنگل، ۱۳۹۲.
- حسن‌زاده، بهرام. *حقوق تحلیلی ثبت شرکت‌ها*. تهران: انتشارات جنگل، ۱۳۹۵.
- حمیدی واقف، احمدعلی. *حقوق ثبت*. چاپ اول. تهران: نشر حقوقدان و دانش نگار، ۱۳۸۲.
- شهری، غلامرضا. *حقوق ثبت اسناد و املاک*. چاپ سی و هفتم. تهران: جهاد دانشگاهی، ۱۳۹۱.
- طوسی، عباس. *تحلیل اقتصادی حقوق شرکت‌ها*. تهران: انتشارات مؤسسه مطالعات و پژوهشهای حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۳.
- عابدی فیروزجانی، ابراهیم. «گفتاری در فلسفه حقوق شرکت‌های تجاری، شرکت‌های تجاری مخلوق نظمی خودجوش یا نظمی تصنعی». *فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی* ۴۹(۱) (بهار ۱۳۹۸).
- عیسائی تفرشی، محمد. *مباحث تحلیلی از حقوق شرکت‌های تجاری*. جلد دوم. چاپ اول. تهران: انتشارات آثار علمی دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۸۶.
- کاویانی، کوروش. *حقوق شرکت‌های تجاری*. چاپ اول. تهران: انتشارات میزان، ۱۳۹۰.
- نانکلی، شراره، بهرام حسن‌زاده و فاطمه تازه محله. *اقدامات و تحولات و دستاوردهای سازمان ثبت اسناد و املاک*. تهران: انتشارات اراده، ۱۳۹۷.
- وحیدی، فریده. *رژیم حقوقی حاکم بر ثبت شرکت‌های تجاری*. تهران: انتشارات میزان، ۱۳۹۲.